

А.В. Бурдун,
аспірант кафедри економічної
теорії та фінансів ХарРІ НАДУ

ЦІЛІ ТА КРИТЕРІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

З'ясовано сутність поняття “розвиток”, “соціально-економічний розвиток регіону”, визначено цілі та критерії соціально-економічного розвитку регіону.

Ключові слова: розвиток, соціально-економічний розвиток регіону, темпи економіки.

В умовах перехідної економіки різко загострюються економічні й соціальні протиріччя. У цій ситуації найважливішим фактором подальшого ефективного, прогресивного розвитку є становлення сучасної наукової системи управління на всіх рівнях народного господарства, включаючи регіональний (територіальний).

Вирішення регіональних проблем повинне спиратися на розгорнуту концептуальну основу, що припускає проведення глибоких теоретичних досліджень по регіональному розвитку й регіональній політиці.

Забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіонів, підвищення їх конкурентоздатності неможливі без подолання проблем міжрегіональних відмінностей, ліквідації кризових явищ і відсталості у розвитку окремих територій країни.

У процесі дослідження було узагальнено розробки таких видатних учених, як М. Барановський, В. Василенко, Ф. Заставний, В. Лексін, В. Коломійчук, Г. Саймон, Е. Смирнов, А. Швецов.

Проте, незважаючи на їх широкий спектр і не применшуючи вагомості й значущості внеску зазначених учених, слід зазначити, що теоретичні та практичні аспекти державного регулювання соціально-економічного розвитку регіону досліджені недостатньо.

Метою статті є з'ясування сутності поняття “розвиток”, “соціально-економічний розвиток регіону”, визначення цілей та критеріїв соціально-економічного розвитку регіону.

Термін "розвиток" часто вживається в таких поєднаннях: економічний розвиток, соціально-економічний розвиток, розвиток економіки України (або іншої країни), розвиток регіону, міста. У кожному випадку під розвитком зазвичай, мається, на увазі будь-яка прогресивна зміна перш за все в економічній сфері. Якщо зміна кількісна, говорять про економічне зростання. При якісній зміні мова може йти про структурні зміни або про зміну змісту розвитку, або про придбання економічною системою нових характеристик [4].

Разом із суто економічними характеристиками нерідко розглядають соціальні параметри розвитку. Більше того, соціальні характеристики давно вже стали повноправними показниками, що оцінюють ступінь розвитку будь-якого регіону [5].

Розвиток завжди має спрямованість, визначену метою або системою цілей. Якщо ця спрямованість позитивна, то говорять про прогрес, якщо негативна, то про регрес, або про депресію. Іншими словами, природа розвитку регіонів завжди припускає певну мету або декілька цілей.

Розвиток регіону – багатовимірний і багатоаспектний процес, який розглядається з погляду сукупності різних соціальних і економічних цілей. Навіть якщо мова йде тільки про економічний розвиток, він розглядається спільно з розвитком соціальним. Соціально-економічний розвиток включає такі аспекти:

- зростання виробництва і доходів;
- зміни в інституційній, соціальній і адміністративній структурах суспільства;
- зміни в суспільній свідомості;
- зміни в традиціях і звичках [2].

На сьогодні основною метою економічного розвитку більшості країн світу і їх регіонів є поліпшення якості життя населення. Тому процес соціально-економічного розвитку включає три найважливіші складові:

- підвищення доходів, поліпшення здоров'я населення і підвищення рівня його освіти;
- створення умов, сприяючих зростанню самоповаги людей у результаті формування соціальної, політичної, економічної і інституційної систем, орієнтованих на пошану людської гідності;
- збільшення свободи людей, зокрема їх економічної свободи.

Останні два показники якості життя не завжди враховуються при оцінках ступеня соціально-економічного розвитку країн і регіонів, проте останнім часом в управлінській науці і практиці їм надається все більше значення.

Розвиток будь-якого регіону – багатоцільовий і багатокритерійний процес. Зміст розвитку регіонів може досить суттєво розрізнятися.

Серед цілей соціально-економічного розвитку регіону використовуються такі, як збільшення доходів, поліпшення освіти, покращання навколишнього середовища, рівність можливостей, розширення особистої свободи, збагачення культурного життя [6]. Деякі з цих цілей ідентичні, але в певних умовах вони можуть мати істотні відмінності. Так, обмежені засоби можна направити або на розвиток охорони здоров'я, або на охорону навколишнього середовища. Виникає конфлікт між цілями розвитку.

Відповідно цілям розвитку регіонів будується система критеріїв (характеристик розвитку) і показників, які вимірюють ці критерії. Попри деякі відмінності між країнами і регіонами в ієрархії цінностей і в цілях розвитку міжнародні організації оцінюють ступінь розвитку країн і регіонів за деякими універсальними інтегральними показниками. Одним з таких показників є індекс розвитку людини, розроблений у рамках Програми розвитку ООН. Даний показник ранжирує країни по висхідній від 0 до 1. При

цьому для розрахунку використовуються три показники економічного розвитку:

- очікувана тривалість життя при народженні;
- інтелектуальний потенціал;
- величина доходу з урахуванням купівельної спроможності валюти і зниження граничної корисності доходу [4].

У міжрегіональному порівнянні, як і в міжнародному аналізі, можна використовувати індекс розвитку людини та інші аналогічні показники.

Разом з інтегральними показниками можна використовувати і окремі показники розвитку регіону. Серед них:

- національний дохід на душу населення;
- рівень споживання окремих матеріальних благ;
- ступінь диференціації доходів;
- тривалість життя;
- рівень фізичного здоров'я;
- рівень освіти;
- ступінь щастя населення.

Доцільно виділяти довгострокові і короткострокові цілі і відповідні ним критерії економічного розвитку країни. Серед довгострокових цілей – становлення і розвиток постіндустріального суспільства, створення робочих місць вищої кваліфікації для майбутніх поколінь, підвищення рівня життя всіх громадян країни, включаючи рівень охорони здоров'я, освіти і культури. Як короткострокові цілі можна розглядати подолання кризи і досягнення конкретних величин приросту валового національного продукту наступного року, кварталу, місяці і ін. Довгострокові і короткострокові цілі за своїм змістом достатньо сильно розрізняються, заходи по їх досягненню також неоднакові [2].

Критерії економічного розвитку не завжди відіграють роль цілей або цільових орієнтирів, і навпаки. Нерідко тактичними цілями регіонального розвитку виступають проміжні завдання, що відіграють роль необхідних

умов успішного розвитку. Серед таких тактичних цілей розвитку регіону або міста можна назвати:

- залучення нового бізнесу;
- розширення існуючого бізнесу;
- розвиток малого бізнесу;
- розвиток центру міста;
- розвиток промисловості;
- розвиток сфери послуг;
- підвищення рівня зайнятості населення регіону.

Особливе значення у визначенні рівня економічного розвитку регіону мають традиційні показники, що оцінюють рівень виробництва і споживання благ і зростання цього рівня з розрахунку на душу населення (валовий національний дохід (ВНП), валовий внутрішній продукт (ВВП), реальний ВНП на душу населення, темпи зростання цих показників).

Для оцінки динаміки розвитку доцільно використовувати показники, що оцінюють темпи економічного зростання в регіоні: темпи зростання доходу, продуктивності праці, а також темпи структурної трансформації виробництва і суспільства.

Отже, на рівні регіону можна розглядати такі критерії й відповідні ним показники соціально-економічного розвитку:

- ВНП або ВВП (абсолютна величина на душу населення) і темпи зростання цих показників;
- середній рівень доходів населення і ступінь їх диференціації;
- тривалість життя, рівень фізичного і психічного здоров'я людей;
- рівень освіти;
- рівень споживання матеріальних благ і послуг (продуктів харчування, житла, телефонних послуг), забезпеченість домашніх господарств товарами тривалого користування;

- рівень охорони здоров'я (забезпеченість поліклініками, аптеками, лікарнями, діагностичними центрами і послугами швидкої допомоги, якість медичних послуг, що надаються);
- стан навколишнього середовища;
- розвиток малого бізнесу;
- збагачення культурного життя людей.

Стандартним способом оцінки економічного розвитку регіону є оцінка рівня виробництва. Така оцінка є сьогодні односторонньою і недостатньою. Розроблені міжнародними організаціями підходи до оцінки економічного розвитку країн примушують при оцінці рівня розвитку регіону розглядати не тільки об'єм виробництва, але і такі, наприклад, аспекти, як освіта, охорона здоров'я, стан навколишнього середовища, особиста свобода і культура життя. Цілком доречно як інтегральний показник розвитку регіону використовувати індекс розвитку людини, розроблений Програмою розвитку ООН для оцінки розвитку окремих країн [3].

При управлінні економічним розвитком окремого регіону доцільно виділяти всі вищенаведені відносно самостійні цілі і здійснювати моніторинг їх досягнення. Зокрема, разом з моніторингом стану регіонального виробництва і динамікою грошових доходів населення необхідно відстежувати й інші найважливіші параметри економічного розвитку.

Наявність і рівень якості освіти, дитячих садів, інших освітніх установ і їх доступність, а також рівень освіти і кваліфікації людей – найважливіші параметри рівня розвитку будь-якого регіону. Постачання продуктами харчування, контроль за їх якістю, дотримання прав споживачів на роздрібному ринку – це також параметри оцінки рівня регіонального розвитку. Рівень фізичного і психічного здоров'я населення, тривалість життя, рівень розвитку системи охорони здоров'я та її доступність, стан навколишнього середовища – також важливі критерії оцінки соціально-економічного розвитку регіону.

Навіть якщо припустити, що велика частина регіонів України вийде з економічної кризи у вузькому сенсі цього слова, тобто запанує позитивна динаміка зростання, продукції, що виробляється, то навряд чи ще можна буде говорити про позитивні зрушення в динаміці соціально-економічного розвитку в сучасному розумінні, оскільки екологічна складова гальмуватиме просування регіонів вперед.

У даний час найближчі передмістя багатьох вітчизняних міст є одним великим звалищем, що розростається. Багато так званих дачних селищ розташовано в місці складування власного ж сміття. Значна частина земель безповоротно втрачається, посилюється недостатністю фінансових коштів. Це лише один незначний аспект комплексної проблеми екологічного добробуту людей.

Багато міст характеризуються багатократним перевищенням допустимих норм забруднення води і повітря. Значні площі родючих земель щорічно безповоротно втрачаються і назавжди виводяться із сільськогосподарського обороту. Усі негативні екологічні тенденції роблять вплив на загальний тренд соціально-економічного стану українських регіонів [1].

У поняття соціально-економічного розвитку регіону входить і така важко вимірنا субстанція, як культура життя населення. Позитивна динаміка економічного розвитку регіону можлива лише за умови збагачення культурного життя населення даного регіону. Соціально-економічний розвиток регіону лише тоді має позитивну динаміку, коли за інших рівних умов розширюється особиста свобода кожного, у тому числі і в економічній області, що можливо при ефективній підтримці малого і середнього бізнесу, антимонопольних заходах, захисті прав споживачів, забезпеченні реальної свободи пересувань, яка забезпечується розвиненим ринком житла.

Вельми плідною концепцією, що дозволяє ефективно аналізувати проблеми економічного розвитку регіону, є концепція основного і допоміжного виробництва. У будь-якому регіоні можна виділити основну

промисловість, тобто ту, продукція якої в основному вивозиться з регіону, і допоміжне виробництво, продукція якого споживається переважно в межах регіону. Як приклад, можна розглянути машинобудівний завод як основне виробництво і всю обслуговуючу його інфраструктуру – дитячі садки, школи, поліклініки, банки, страхові установи, експедиційні і транспортні служби, будівництво – як допоміжний. Зазвичай при розширенні основного виробництва збільшується і вся обслуговуюча його інфраструктура; виникає так званий мультиплікативний ефект: основне виробництво можна розглядати як своєрідний прискорювач економічного зростання [2].

Основне виробництво може бути не тільки прискорювачем, але і гальмом розвитку, зокрема в тому випадку, коли кількість робочих місць в основному виробництві скорочується в процесі структурної перебудови. При достатньо швидких структурних зрушеннях, обумовлених науково-технічним прогресом, головним чинником успішного розвитку регіону стає не основне, а допоміжне виробництво. Довгострокове процвітання регіону залежить від того, наскільки розвинена в ньому інфраструктура і наскільки вона готова узяти на себе навантаження нового основного виробництва. Чим більше розвинена інфраструктура, тим більше гнучкою є вся економіка регіону, тим на міцнішій основі базується його економічний розвиток і процвітання.

Таким чином, в умовах швидкої зміни основних виробництв головним чинником стійкого економічного розвитку стає ступінь розвиненості всієї регіональної інфраструктури. Це дає підставу по-новому поглянути на роль так званих допоміжних виробництв, оцінити їх як первинний чинник економічного розвитку і його процвітання в майбутньому.

Загальні закономірності світового економічного розвитку дають можливість якісно оцінити передісторію і перспективу економічного розвитку того або іншого міста або регіону. По домінуючій галузевій приналежності можна виділити міста доіндустріальні, індустріальні і постіндустріальні. У містах і регіонах, що знаходяться на різних стадіях

розвитку, відбуваються різні за своєю суттю процеси, і до них застосовні різні рецепти управління процесом економічного розвитку.

На стадії індустріального розвитку в місті або регіоні діють закономірності, визначувані роллю провідних галузей, які створюють так званий мультиплікативний ефект і визначають весь хід розвитку міста або регіону в цілому. Провідна галузь створює додаткові робочі місця, решта всієї інфраструктури регіону як би обслуговує основне виробництво. У цих умовах нерідко формуються регіони з моногалузевою структурою, коли одне або декілька підприємств однієї галузі визначають стан економіки і соціальної сфери всього регіону.

На постіндустріальній стадії розвитку міста або регіону головним чинником, що визначає його добробут, стає рівень розвитку регіональної інфраструктури. Наскільки розвинені дороги, зв'язок, житловий сектор, сфера послуг і індустрія розваг, наскільки доступні офісні приміщення, наскільки низький рівень злочинності і забезпечено місто кваліфікованими кадрами – все це визначає потенціал розвитку постіндустріального регіону. Наскільки вся інфраструктура регіону здатна прийняти новий вигляд бізнесу і нових людей, наскільки швидко і ефективно може вся регіональна інфраструктура пристосуватися до нових умов – усе це визначає потенціал постіндустріального розвитку.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів". – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
2. *Игнатов В.Г., Бутов В.И.* Регионоведение и управление. – М. : Тесса, 2000. – 416 с.
3. *Коломійчук В.С., Шевчук Л.Т., Шульц С.Л.* Стратегічні засади соціально-економічного розвитку регіону. – Тернопіль, 2002. – С. 71-72.
4. *Лексин В.Н., Швецов А.Н.* Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития. – изд. стереотип. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 368 с.
5. *Лексин В., Швецов А.* Общероссийские реформы и территориальное развитие. Депрессивные территории: прежние проблемы и новые варианты их решения // Рос. экон. журнал. – 2001. – № 9. – С. 41 – 47.
6. Трансформація структури господарства України. Регіональний аспект // за ред. Г.В. Балабанова, В.П. Нагірної, О.М. Нижник. – К., 2003. – 341 с.

Burdun A.V. Aims and criteria of socio-economic development of region.

In the article essence of concept is found out “development”, “socio-economic development of region”, is certain aims and criteria of socio-economic development of region.

Key words: development, socio-economic development of region, rates of economy.

Бурдун А.В. Цели и критерии социально-экономического развития региона.

Определена сущность понятий “развитие”, “социально-экономическое развитие региона”, определены цели и критерии социально-экономического развития региона.

Ключевые слова: развитие, социально-экономическое развитие региона, темпы экономики.